

Amb motiu de la presentació del llibre de Rosa Congost, *Les lliçons d'història: el jove Pierre Vilar, 1924-1939**

per Josep Fontana Lázaro

Aquest és un gran llibre, un intent d'oferir-nos l'estudi de la formació d'un home, d'un historiador, Pierre Vilar, d'una manera diferent a l'habitual en les biografies. Conèixer i entendre la vida d'un ésser humà és una tasca molt difícil. Ho deia Mark Twain en la seva autobiografia: «Quina part més insignificant de la vida d'una persona són els seus actes i les seves paraules! La seva vida real es desenvolupa dins del seu cap i ningú més que ell mateix no la coneix... Els seus actes i les seves paraules són simplement la fina crosta visible del seu món... La massa del que realment és ell mateix està amagada, amb els focs volcànics que es remouen i bullen i no paren mai, de dia i de nit».

Quan tractem de reconstruir la vida d'algú –la d'un historiador, per exemple, que és el cas que ens ocupa–, estem obligats a partir del que ell mateix ha explicat des de la seva maduresa, des d'un moment tardà en què reconstrueix el camí que ha seguit. És una experiència per la qual jo mateix he passat en intentar esbrinar la formació d'Eric Hobsbawm o d'Edward Thompson. Però aquest mètode té un element greu de distorsió. Des del punt d'arribada, l'individu que estudiem tendeix a mostrar-nos el camí que ha seguit com una trajectòria lineal, en què en cada moment estava clara la direcció que havia de seguir. La vida no és així, no és un camí rectilini, i si pretenem explicar-la eliminant-ne els elements de contingència, ocultant-ne els dubtes i les renunciacions, com acostumem a fer quan parlem de nosaltres mateixos, falsegem la veritat.

Rosa Congost ha procedit d'una manera molt diferent, molt nova, però a la vegada molt difícil. Ha construït el seu relat sobre la base d'una massa de cartes familiars que mostren Pierre Vilar en la realitat de cada dia, amb els dubtes i amb les opcions diverses per triar que se li presentaven. La manera com ens mostra, per exemple, l'evolució del jove Vilar davant la política del seu temps, i com acaba decidint el seu vot en un moment concret, ens ajuda a comprendre com ha arribat a formar les seves idees en aquest terreny i a entendre millor el Vilar que hem conegut en la seva maduresa.

* Text de la presentació del llibre que va tenir lloc el 17 de maig de 2016 a la Universitat de Girona.

La part de la vida de Vilar que Rosa Congost ens explica en aquest llibre, de 1924 a 1939, es divideix en dues etapes netament diferenciades. La primera és la que dedica als seus anys d'estudi a París, perllongada en anys posteriors per la seva experiència d'ensenyant. La segona arrenca del seu primer viatge a Barcelona, el 1927, i s'estén fins a 1939, quan la seva formació està ja ben establerta i quan li toca acomiadar-se d'un país destrossat per la guerra amb aquella carta a un amic castellà que molts de vosaltres coneixereu, perquè ha estat publicada recentment en *L'Avenç*.

La primera part del llibre ens explica com es desenvolupa l'educació a l'*école normale* i a la universitat d'aquell jove meridional que va arribar a París el juny de 1924, als divuit anys d'edat, i es va submergir en la vida col·lectiva i en la cultura d'una societat en plena efervescència. Era la capital d'una França que se suposava que havia guanyat la Gran Guerra, però que, en realitat, l'havia perduda, en haver patit, a més d'un milió quatre-cents mil morts, unes destruccions terribles a mans dels alemanys. La reivindicació que fossin aquests els que en paguessin les conseqüències era prou justa, però no les van pagar, i els francesos van haver de fer front no solament al cost de la reconstrucció del país, sinó als deutes de guerra, i una de les formes en què ho van pagar va ser amb la pèrdua de valor del franc, i això volia dir la pèrdua dels estalvis de bona part dels francesos. Són anys de vida política agitada en què, en dinou mesos, de gener de 1925 a juliol de 1926, hi va haver set governs, amb nou ministres d'hisenda, que no van ser capaços de resoldre els problemes de la valoració del franc.

Però el que el jove Vilar, al qual veiem viure aquí la decepció pel fracàs d'Herriot i del Cartel des Gauches, ignorava, com ho ignorava la immensa majoria dels francesos, era que la batalla decisiva sobre el franc s'estava lliurant al marge de l'opinió pública, al Banc de França, on el «mur d'argent» feia la seva guerra secreta entorn de la devaluació.

Seguir el dia a dia dels estudis, de les amistats, de les relacions polítiques i dels descobriments culturals del jove Vilar en aquests anys, en què va tenir com a companys d'estudis, entre d'altres, Jean-Paul Sartre, Paul Nizan o Raymond Aron, ho podem fer aquí en un text d'una vivacitat que no té res a veure amb el relat pla d'una biografia.

L'interès del relat s'enriqueix per als lectors catalans quan comença la segona part, amb el seu primer viatge «geogràfic» a Barcelona, el 1927, amb la tornada a finals de 1930, passant per Madrid i per la Casa de Velázquez, abans de submergir-se en la Barcelona de 1931, en una societat que es mobilitzava en un procés que culminaria en la proclamació de la República. Vilar ha parlat en altres ocasions de les experiències d'aquest temps, per exemple, en *Pensar històricament*, aquell esbós de memòries que Rosa Congost va recollir de les seves converses, i ha explicat l'evolució de les seves idees sobre Catalunya en aquell text admirable que és la introducció a *Catalunya dins l'Espanya moderna*, que servia de material d'estudi i discussió per als grups de joves independentistes en els temps del franquisme.

El que trobareu aquí, però, no és una reelaboració d'aquests materials ja coneguts, sinó una visió totalment nova, que es basa en el que Vilar deia en les seves cartes i en altres testimonis de primera mà. Una visió dels temps en què s'iniciaven

dos canvis fonamentals en la seva vida. Un seria, després d'uns episodis sentimentals que trobareu acuradament explicats en aquestes pàgines, la relació amb Gabrielle Berrogain, que havia d'acompanyar-lo a partir del seu casament, el 1932, quan van establir la seva primera llar a Barcelona, a la part alta del carrer de Muntaner.

L'altre gran canvi d'aquests anys, un canvi fonamental en la formació de l'historiador, serà el descobriment de la història de Catalunya; ell, que inicialment havia vingut a estudiar-ne la geografia, va descobrir, per aquest camí, que les explicacions que calien per entendre aquesta societat no es podien deduir del paisatge, sinó que havia de cercar-les en la seva evolució històrica.

Després vindria la Guerra Civil, que va començar mentre els Vilar eren de vacances a França, i a continuació la Segona Guerra Mundial, que va significar per a Pierre sis mesos de campanya a Alsàcia, a la borsa de Sedan, i quatre anys de captiveri en un camp de presoners alemany. Finalment, un retorn a Catalunya, acabat prematurament per unes circumstàncies més aviat confuses, possiblement inconfessables. Unes experiències que li han servit per acabar de madurar el seu gran projecte. Ell mateix ho ha explicat: «sense la guerra civil espanyola» hauria fet una «tesi clàssica de geografia regional»; sense l'experiència de la guerra mundial i del captiveri, hauria escrit una tesi d'història econòmica conjuntural; sense els esdeveniments que el van obligar a marxar d'Espanya i van allargar l'elaboració del seu gran treball, aquest no hauria integrat en la forma que ho va fer les consideracions sobre temes com la nació, el creixement i l'arrencada.

El resultat d'aquest enriquiment del seu pla de treball es podria veure el 1962 amb l'aparició de *Catalunya dins l'Espanya moderna*. Els avenços que Vilar aportava al nostre coneixement de la història de Catalunya no es referien solament al segle XVIII, sinó a tot el plantejament global d'una història nacional, que Vilar renovava des dels orígens medievals fins a uns segles XVI i XVII que ell va recuperar del tòpic de la decadència.

Que el llibre fos relativament menysvalorat a França, on tot això del «fet nacional» no va gaire més enllà de la visió simplista de Michelet, és explicable. El que no ho és, en canvi, és que fos totalment ignorat pels historiadors espanyols de parla castellana, com ho demostra la poca atenció que es va prestar a l'intent que vam fer de publicar-ne una traducció abreujada.

Aquest desconeixement de Vilar l'he hagut de sofrir personalment. Una de les seves aportacions més originals era la que el duia a afirmar que «entre 1250 i 1350, el principat català és el país d'Europa a propòsit del qual seria menys inexacte, menys perillós, de pronunciar uns termes aparentment anacrònics: imperialisme politicoeconòmic i “estat nació”». Era difícil, afegia, trobar a l'Europa d'aquests segles un fenòmens tan pròxims als fets nacionals moderns. Vicens, que coneixia les primeres versions d'aquests plantejaments –no va viure prou per conèixer el llibre–, els respectava, i les investigacions de Manuel Sánchez i de la seva escola sobre la hisenda medieval han acabat de confirmar-los.

Però quan se'm va acudir de reproduir aquests termes en un llibre aparegut fa dos anys, vaig haver de sentir-ne tota mena de desqualificacions insultants, com la de Gabriel Tortella, que en feia burla, sense ni citar Vilar. No m'he molestat a replicar aquestes crítiques, perquè no es pot discutir seriosament amb un personal

que no solament és que no ha llegit el que Vilar publicava el 1962, sinó que ignora per complet totes les aportacions que ha fet la historiografia sobre Catalunya en els darrers cinquanta anys, la qual cosa no els impedeix tractar d'imposar-nos la «seva veritat». Què voleu dir-li, per exemple, a Tortella quan assegura que «Cataluña ha sido, durante casi toda su historia, parte de Aragón y de España»?

Com voleu discutir sobre corts i constitucions amb algú que creu que la Catalunya medieval era una província del «reino de Aragón»?

A finals del novembre passat, la senyora Carmen Iglesias, presidenta de la Reial Acadèmia de la Història espanyola deia en un entrevista publicada a Zamora: «Es una pena que la magnífica historia escrita por Vives esté hoy oculta en Cataluña». És evident que aquesta senyora, que no coneix ni el nom de Vicens –diu Vives perquè pensa que Vicens és el seu patronímic–, ignora també tot el que s'ha fet en matèria d'edicions i d'estudis de l'obra de Vicens a partir de 2010, amb motiu del seu centenari. I és la número u de l'escalafó acadèmic de la història espanyola! Després d'aquesta perla, la senyora Iglesias ens condemna a tots els culpables de cultivar aquesta mena d'«historia falseada» que ella i els seus combaten, definint-nos com «personas que desconocen la historia, analfabetos radicales, antisistema y anarquistas de los malos».

Com a deixeble que soc tant de Vicens com de Vilar, he de confessar que em sento més a gust en aquesta companyia de rèprobes que amb acadèmics com aquesta senyora. Que, per cert, explica a la mateixa entrevista que la il·lusió de la seva vida era arribar a primera ballarina del ballet de Nova York. Llàstima!

Rosa Congost diu en la introducció a aquest llibre que l'entén també com una invitació a llegir el Vilar madur. Perquè Vilar ha estat tan important en l'elaboració del coneixement actual de la nostra història, i, en conseqüència, en la maduració de la nostra consciència del que som com a poble, que seria bo que tornéssim a llegir-lo, ja que, com veieu, va encara cinquanta anys pel davant de bona part de la historiografia acadèmica espanyola, que pretén donar-nos lliçons explicant-nos la veritable història de Catalunya. Jo diria que és urgent que es reediti el conjunt dels capítols del volum primer dedicats al «medi històric», en què Vilar fa una síntesi de la història de Catalunya des dels orígens medievals fins a 1714.

Val la pena tornar a Vilar, i aquest llibre de Rosa Congost, fruit d'un treball dur i difícil, que l'autora ha aconseguit fer de manera admirable, és una eina essencial per entendre no solament la seva persona i la seva formació com a historiador, sinó la gènesi d'una manera d'entendre Catalunya que té plena vigència avui i que ens ha de seguir fent servei de cara al futur.

Josep Fontana,
maig de 2016.